

РОЛЬ ЕКОНОМІЧНИХ КЛАСТЕРІВ У ПІДВИЩЕННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АПК

ГРИНЧАК О.В., ДАВЛЕТХАНОВА О.Х., КОВАЛЕНКО Г.О.

Досліджено роль кластерів у підвищенні конкурентоспроможності підприємств агропромислового комплексу. Розглянуто класифікацію кластерів за різними критеріями. Вказано на особливості кластерів у порівнянні з іншими формами кооперації та інтеграції.

The role of clusters in growing of competitiveness enterprise of agriculture is researched. The categorization of clusters on miscellaneous characteristics is considered. The specified of clusters in comparison with the other forms cooperation's and integrations is analysed.

Постановка проблеми. Однією із умов підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК є кластеризація економіки, що посилює взаємозв'язки її господарюючих суб'єктів і надає нові імпульси розвитку їхньої діяльності. Кластери підвищують конкурентоспроможність продукції та прискорюють інновації на підприємстві, отже, сприяють втриманню певної частки на ринку продукції [1]; допомагають підприємствам економно управляти наявними ресурсами і правильно використовувати залучені інвестиції, прискорюють спеціалізацію, що сприяє підвищенню якості та збільшенню виробництва [2]. Водночас, сьогодні недостатньо досліджено механізм формування кластерів в аграрному секторі економіки України, не вивчена можливість застосування ринкових інструментів при їх створенні, не приділено належної уваги проблемам їх ефективного функціонування.

Аналіз останніх досліджень. Питанням кластерної моделі економіки присвячені роботи А. Маршала (дослідження промислових районів Великобританії – міжфірмовий розподіл праці), М. Портера та Л. Янга (дослідження ролі кластерів в інноваційному розвитку промисловості), М. Войнаренка і С. Соколенка (засновники асоціації «Поділля Перший», що об'єднала в собі українські кластери на Поділлі), М. Кропивка та П. Саблука (дослідження великотоварного агропромислового виробництва) та інших.

Постановка завдання. Актуальність теми дослідження зумовлена проблемами поліпшення конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору України в сучасних умовах глобалізації суспільства. Відповідно метою прийнято дослідження ролі та місця економічних кластерів у підвищенні конкурентоспроможності підприємств АПК.

Результати дослідження. Класичним визначенням кластера є поняття, введене до економічної теорії Майклом Портером: «кластер – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (наприклад, університетів, агентств із стандартизації, торгових об'єднань) у конкретних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну діяльність» [3].

В цілому розрізняють три широких означення кластера, кожне з яких підкреслює основну рису його функціонування [4]:

- регіонально обмежена форма економічної активності всередині споріднених секторів, зазвичай прив'язаних до того чи іншого наукового закладу (НДІ, університету тощо);
- вертикальні виробничі ланцюги, вузько визначені секторі, в яких суміжні етапи виробничого процесу утворюють ядро кластера (наприклад, ланцюг "постачальник – виробник – збутовик – клієнт");
- галузі промисловості, визначені на високому рівні агрегації (наприклад, "овочевий кластер") або сукупності секторів ще на більш високому рівні агрегації (наприклад, "агропромисловий кластер").

Отже, під економічним кластером слід розуміти стійке територіально-галузеве партнерство підприємств і організацій, об'єднаних інноваційною програмою впровадження передових виробничих, інжинірингових та управлінських технологій з метою підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру. При цьому ядром (інтегратором) кластеру є лідер, який ініціює процес формування кластеру, кластероутворювальним блоком – основні учасники продуктового ланцюга, блоком внутрішньої інфраструктури – учасники кластера, які виконують функції з просування продукції (маркетингова мережа, транспортні та інші сервісні підприємства) та блоком зовнішньої інфраструктури – інфраструктура інноваційного розвитку (наукові й освітні установи, консалтингові та дорадчі служби), фінансово-кредитних послуг (банки, страхові компанії тощо), суспільного розвитку (органи самоврядування, громадські організації тощо) (рис. 1).

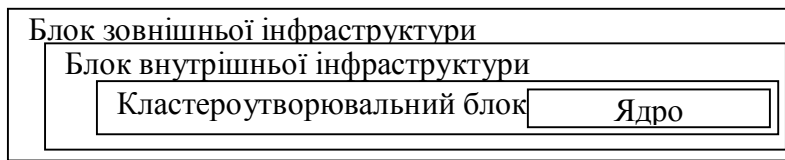

Рис. 1. Модель економічного кластера [5]

Кластери класифікують за різними критеріями (рис. 2).

Кластерний розвиток економіки – це певний інструмент бізнесу. Оскільки ринково орієнтоване суспільство формує правила діяльності своїх господарських суб'єктів через закони, взаємовідносини, банківський сектор, інститути підтримки тощо, кластер, що існує в межах цих правил, є особливим чином організований простір, що дозволяє успішно розвиватися великим і малим підприємствам, постачальникам ресурсів і послуг, об'єктам інфраструктури, науково-дослідним центрам, навчальним закладам та іншим організаціям. У кластері досягається насамперед синергійний ефект, оскільки участь конкуруючих підприємств стає взаємовигідним.

Кластер може включати велику і малу кількість організацій, а також великі та малі підприємства у різному співвідношенні. Відмінною рисою кластера є цільова підприємницька діяльність. Водночас, в межах кластера об'єднуються не лише виробничий, а й інноваційний бізнес, комплексне управління якістю продукції, сервісне обслуговування. Визначальним при цьому є прямі зв'язки, що формуються для спільної діяльності з виробництва конкурентоспроможного продукту. Об'єднання зусиль підприємств, органів управління, суб'єктів інвестиційної та інноваційної діяльності на конкретній території сприяє раціоналізації виробничо-ринкових процесів, перерозподілу ризиків і проведенню гнучкої політики, яка необхідна в умовах швидкозмінної кон'юнктури, що є значними перевагами у конкурентному середовищі.

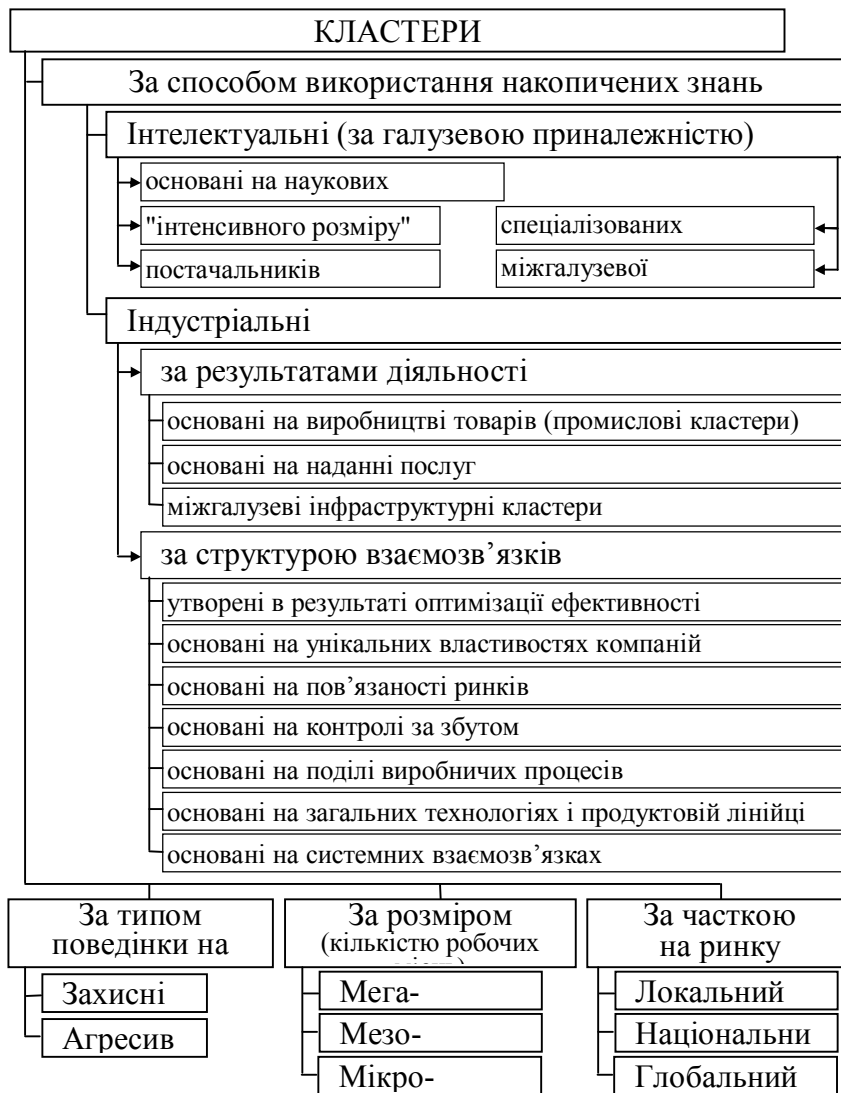

Рис. 2. Класифікація кластерів

На відміну від звичайних форм кооперації та координації суб'єктів кластери характеризуються такими особливостями:

- наявність підприємств-лідерів, що визначають довгострокову господарську, інноваційну та інші стратегії кластерної системи;
- територіальна локалізація основної маси господарюючих суб'єктів-учасників кластерної системи;
- стійкість коопераційних зв'язків господарюючих суб'єктів-учасників кластерної системи, з домінуючим значенням цих зв'язків для більшості її учасників;
- довгострокова координація взаємодії учасників кластерної системи в межах її бізнес-програми і стратегічних цілей.

Порівняння кластерів з іншими формами кооперації та інтеграції наведено у таблиці.

Таблиця 1

Порівняння спільної діяльності підприємств
в межах кластеру з іншими формами інтеграційних утворень

Спільна діяльність підприємств та організацій в межах		
кластеру	кооперативу	холдингу
об'єднання підприємств, що діє на основі договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів її учасників	об'єднання підприємств із створенням юридичної особи з відповідними вкладами учасників	підприємство, що є власником частини або усіх акцій інших підприємств (розосереджених по територіях великих земельних масивів), і здійснює контроль за його діяльністю
напрямок – територіальний	напрямок – надання послуг членам	напрямок – отримання максимального прибутку

розвиток конкурентоспроможного виробництва	кооперативу	
спільний товар для всіх учасників – розвинута спеціалізація	спеціалізація – надання послуг	спільний товар для всіх учасників – розвинута спеціалізація
наявність інтегратора, що визначає довготривалу господарську та інноваційну діяльність усіх учасників	розподілена діяльність по виготовленню товару	наявність інтегратора (власника), що визначає довготривалу господарську та інноваційну діяльність усіх учасників
добровільність і відкритість членства	добровільність і відкритість членства	склад визначається власником
членами є як великі так і малі самостійні підприємства	членами є як великі так і малі самостійні підприємства	склад визначається власником
спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринки (включаючи міжнародні)	спільна мережа виведення товару на ринки (включаючи міжнародні)	спільна дистрибутивна мережа виведення товару на ринки (включаючи міжнародні)
вищі стандарти якості вироблюваної продукції	задовільні стандарти якості вироблюваної продукції	вищі стандарти якості вироблюваної продукції
наявність третейського суду	вирішується зборами представників-членів кооперативу	інституційне управління
тісна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування на засадах приватно-державного партнерства	помірна взаємодія з органами влади та місцевого самоврядування	партнерські відносини з органами влади та місцевого самоврядування та Міністерством аграрної політики
діяльність призводить до покращення стандартів життя населення регіону	не впливають на розвиток соціальної інфраструктури села	діяльність призводить до загострення соціальних проблем на селі

Серед факторів, що мотивують інтеграцію різних організацій і підприємств у кластер, слід відмітити [6]:

- погоджені вимоги головних виробничих підприємств до своїх постачальників і дилерів;
- зменшення витрат на впровадження нових технологій за рахунок ефекту масштабу;
- більш ефективний характер колективних інновацій у наукоємних галузях при вертикальній інтеграції та горизонтальній кооперації при аутсорсинзі;
- збільшення потенційного ринку інжинірингових і консалтингових послуг, у т.ч. для малих підприємств, за рахунок впровадження субконтракту при виконанні комплексних проектів і програм;
- розширення доступу до інформації про потреби ринку і просування продукції малого бізнесу на ринок великих підприємств;
- підвищення можливості підприємств, у т.ч. малих, до залучення інвестицій і грантів;
- більш ефективна система виходу до зарубіжних партнерів і на нові ринки.

Цілі кластерів спрямовані на [7]:

- підвищення конкурентоспроможності учасників кластеру за рахунок впровадження нових технологій;
- зниження витрат і підвищення якості продукції та послуг за рахунок синергії, уніфікації підходів до якості, логістики, інжинірингу, інформаційних технологій тощо;
- забезпечення зайнятості в умовах реформування великих підприємств і аутсорсингу;
- консолідоване лобіювання інтересів учасників кластеру в різних органах влади.

Розвиток кластера як нової форми господарювання, економічної взаємодії та зв'язків дозволяє досягти певного соціально-економічного ефекту, що проявляється у таких напрямках:

- підвищення продуктивності та конкурентоспроможності підприємств. Підприємства, що працюють у більш розвинених кластерах, більш продуктивні, ніж підприємства у менш розвинених кластерах;
- підвищення інноваційного потенціалу. Більш розвинені кластери мають великий інноваційний потенціал;
- стимулювання нових підприємств. Розвинені кластери сприяють появі та розвитку нових малих і середніх підприємств;
- підвищення конкурентоспроможності та економічний розвиток регіонів. З позиції соціально-

економічного розвитку регіонів розвиток кластерів позитивно впливає на рівень і структуру зайнятості, рівень заробітної плати в регіоні.

Під агропромисловою кластеризацією розуміють "концентрацію та спеціалізацію АПВ з формуванням на території замкнутих продуктових ланцюгів "виробництво – зберігання – переробка – реалізація сільськогосподарської продукції" на засадах інтеграції для одержання учасниками кластерів конкурентоспроможної продукції та підвищення прибутковості" [5].

Першими перевагами у підвищенні конкурентоспроможності продукції при кластерній організації розвитку АПВ є:

а) підприємства та організації агропромислового кластеру знаходяться в одному регіоні та максимально використовують його природний, кадровий, інтеграційний потенціал;

б) виробники аграрного сектору – здебільшого мало товарні підприємства, що стримує вихід їхньої продукції на ринок. Інтеграція їх у кластер дасть можливість виходу продукції на ринки великих підприємств і міжнародний ринок;

в) ефект масштабу проявляється не лише у зростанні обсягів виробництва, а й у зниженні транзакційних витрат.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Впровадження кластерних технологій об'єднання підприємств сприяє росту ділової активності підприємницьких структур, поліпшенню інвестиційного клімату, розвитку соціальних, економічних, інформаційних та інтеграційних систем, що, в свою чергу, надає імпульсу для більш інтенсивного розвитку підприємництва, залучення інвестицій, економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК. Інституційні особливості різних моделей кластерних утворень, ефективні розміри кластерів АПВ, сполучення кластер-орієнтованих регіональних агропромислових політик з політикою органів центральної влади – питання подальших досліджень.

Література.

1. Соколенко С. И. Производственные системы глобализации: Сети. Альянсы. Партнерства. Кластеры : Украинский контекст / С. И. Соколенко. – К. : Логос, 2002. – 646 с.
2. Косач І. А. Мале підприємство в контексті кластерної моделі регіональної економіки / І. А. Косач // Науковий вісник ЧДІЕУ. – Чернігів : ЧДІЕУ. – №1. – 2008. – С. 116-126.
3. Портер М. Конкуренция / М. Портер [пер. с англ.]. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2001. – 495 с.
4. Цихан Т. В. Кластерная теория экономического развития / Т. В. Цихан // Теория и практика управления. – 2003. – №5.
5. Саблук П. Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П. Т. Саблук, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1.
6. Хасаев Г. Р. Кластеры – современные инструменты повышения конкурентоспособности региона (через партнерство к будущему) / Г. Р. Хасаев, Ю. В. Михеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.compass-t.ru>.
7. Развитие кластеров: сущность, актуальные подходы, зарубежный опыт / авт.-сост. С. Ф. Пятинкин, Т. П. Быкова. – Минск : Тесей, 2008. – 72 с.